

Hij Caesar

Caesars media-oorlog in de klas

In het schooljaar 2001 is Caesar de zogenaamde 'kern-auteur' voor de eindexamenkandidaten Latijn. Met als insteek het thema 'Hoe manipuleert Caesar de lezer?' zullen de gymnasiasten aan de slag gaan met deze op z'n minst omstreden auteur. Een van de auteurs van het leerboek dat ontwikkeld is bij dit eindexamenonderwerp licht zijn afkeer van deze schrijvende strateeg toe en bespreekt de wijze waarop het onderwerp vorm heeft gekregen in Hij Caesar – De rapporten over de Gallische Oorlog als politiek verhaal.

'Julius, you ought to write a book'

Anton van Hooff

Gallia est omnis divisa in partes tres...
Gallië als geheel valt in drie delen uiteen. Deze zin herinneren zich de gymnasiasten van de oude school nog wel. Het was het eerste onversneden Latijn dat hun werd voorgezet na twee, drie jaar stampen van rijtjes en van woordjes. Eindeloos hadden ze geoefend met zinledige zinnestelsels, die alleen de functie hadden de leerling vertrouwd te maken met bepaalde grammaticale of syntactische verschijnselen. De leerlingen moesten zich maar liefst niet afvragen welke mededeling een zin bevatte. Een paar Nederlandse-Latijnse vertaalzinnen uit *Tirocinium Latinum* (eerste druk 1955) roepen een haast surrealistische wereld op:

Zij verschaffen ons wapens.
Waar zien jullie licht?
Soldaten dragen het lijk van de aanvoerder.
Wij houden van de lente, niet van de winter.

De stuurman ziet de kust en roept de mannen.

Nog bizarder zijn de zinnen van de cursus *Leer uzelf Latijn!*, die nota bene bedoeld was voor volwassenen. Deze late roepingen worden uitgenodigd correct Latijn te maken van zinnen als:

De tanden der leeuwen zijn zwart.
Het gebladerte der bomen wordt door een steen vernietigd.
Het boek wordt door de man (levend wezen!) gelezen.

Mechanisch vertalen

Geen wonder dat de overstap naar de 'lectuurfase' een crisis in het Latijnse leven van menig gymnasiast bracht. Na jarenlang systematisch ieder tekstbegrip te hebben uitgeschakeld, moest de gymnasiast opeens lappen Latijn gaan lezen. Nou lezen. Doorgaans werd de tekst zin voor zin vertaald. De leraar was tevreden als zijn pupillen een correcte letterlijke omzetting in

hun schriftjes noteerden. Je moest hun niet vragen wat er aan de hand was of hoe het verhaal liep. Bij wijsgerig proza was het niet anders. Dat was gewoon nog weerbarstiger vertaalstof. Alleen als het niet lukte een zin te verdietsen, vroeg je je wel eens af hoe de redenering liep.

Aan deze methode heb ik een levenslange weerzin tegen Plato overgehouden. Als alfa's 'lazen' we hem in de laatste twee jaren van het gymnasium, ik meen wel drie uur per week. In de zesde kregen we iedere week nog een proefstuk mee naar huis om ons te oefenen voor de eindexamenvertaling. Plato associeer ik met kleumen op zondagochtend, zittend aan mijn bureautje in de onverwarmde slaapkamer van mijn ouders. Weliswaar behaalde ik een 8 voor dit onderdeel van het eindexamen Grieks, maar ik huiverde toen ik later las dat de gehele Westerse filosofie niet meer is dan voetnoten bij Plato. Hoe welkom was de ontdekking van Karl Poppers *The*

Open Society and Its Enemies. Het eerste deel, ‘The Spell of Plato’, zet de ‘idealistische’ filosoof neer als het prototype van een totalitaire en dus antidemocratische denker. Deze ontmaskering was koren op mijn anti-platoonse molen.

De verkeerde gewoonte ook echt Latijn vooral niet als een tekst te beschouwen, werd dus al gevormd bij de ‘lectuur’ van Caesar. Waarom was hij de begin-auteur voor Latijn, zoals Xenophon dat voor Grieks was? Louter omdat hij zo ‘grammaticaal’ Latijn schreef, zoals Xenophon zich zo keurig aan het Attische Grieks van de *Hellenike Glootta* hield. Ons lijkt het nu pedagogisch zeer dubieus om met twee militaire schrijvers te beginnen. De heel oude schoolmeesters van de zestiende tot en met de achttiende eeuw wisten wel beter. Zij werkten met fabels of met toneelstukken van Terentius, die een plot hadden, morele levenslessen in de vorm van spreuken bevatten en tegelijk uitnodigden tot schooldrama. Pas het gedisciplineerde onderwijs van het Frans Lycée en het Duitse Gymnasium maakte Caesar tot beginlectuur.

Weer een persoonlijke herinnering: als pas begonnen lerarenopleider voor classici bezoek ik in 1977 een vakdidactisch congres in het verrukkelijke Perugia. Een speciale zitting is gewijd aan de keuze van de beginlectuur. Opeens verheft zich een oudere Duitse leraar: hij beseft wel dat jonge collega’s hun twijfels hadden over Caesar en Xenophon, maar ‘man muss so wie wir Stalingrad erlebt haben um Xenophon zu verstehen.’ Het duurde lang voordat iemand de ijzige stilte die toen uitbrak, durfde verbreken.

Polytrope classici

Wat hadden de vertaalhengsten die veel oude leraren waren het eigenlijk makkelijk. Ze hoefden de leerlingen

alleen maar een beetje vóór te blijven. Velen maakten het leven helemaal simpel door jaar in jaar uit dezelfde stukken te lezen. Onder het onderwijs-materiaal dat op mijn universitaire werkstek is aangespoeld, bevinden zich aantekeningencahiers van zulke ‘klas-sieke’ docenten. Iedere les werd hun meerderwaardigheidsgevoel weer gestreeld, want de leerlingen bakten weer niets van de vertaling. De rol van de classicus van vroeger laat zich vergelijken met de wiskundeleraar die voortdurend de leerlingen ziet klunzen met de sommetjes die hij in een hand-omdraai op het bord oplost.

De classici hebben hun leven gebeterd. Ze moesten natuurlijk ook wel, omdat zij bij iedere onderwijshervorming de hardste klappen kregen. Maar in het algemeen beantwoordt de beroeps-groep allang niet meer aan het cliché van zelfgenoegzame verkalktheid. Als moderne Odysseis hebben de classici zich ‘polytroop’, veellustig, getoond. De vernieuwing weerspiegelt zich in de moderne schoolboeken, die Nederland in de didactische wereldtop hebben gebracht. Niet alleen de leerboeken zoals *Roma* voor Latijn en *Pallas* voor Grieks zijn inhoudelijk en methodisch van ongehoorde rijkdom. Om me alleen te bepalen tot het tekstbegrip: van het begin af worden tekstgehelen voorgelegd, die niet alleen stukken ter vertaling zijn, maar ook door vragen worden ontsloten: leerlingen moeten de structuur aanwijzen, het verloop van het verhaal voorspellen, een literair en moreel ‘oordeel’ vellen en uitbeeldingen van antieke verhalen in de latere beeldende kunst becommentariëren. Omdat anders dan bij andere talen het einddoel de lectuur van literaire teksten is, is er van het begin af aan aandacht voor verhaaltechnieken en stijlmiddelen. Voorbij is de tijd dat je niet in je tekst hoefde te kijken als de leraar vroeg of je de stijlfiguur

herkende; het was altijd een chiasme. Stijlmiddelen kregen door dit blote benoemen de status van rare trucs. Nu gaat het om de functie van stijl-middelen binnen een teksttype. Ook leerlingen die na een of enkele jaren Latijn en Grieks opgeven – op scholen-gemeenschappen de meerderheid – hebben zo een representatieve kennis-making met de klassieken gekregen. Classici kunnen niet meer aankomen met het argument van het uitgestelde genot: bijt nu maar even door de zure appel van de rijtjes en woordjes heen, later zul je me dankbaar zijn. Want dat ‘later’ komt voor veel leerlingen nooit.

Thematische aanpak

Zij die wel in de bovenbouw/tweede fase Latijn of Grieks volgen, leggen een centraal eindexamen af in een antieke auteur. Een syllabus schrijft voor welke passages in het originele Grieks/Latijn en welke in vertaling moeten worden gelezen. De selectie is afhankelijk van de thematiek die is gekozen. De titels van de examenboeken laten zien dat een bepaalde auteur onder een bepaald gezichtspunt wordt gelezen:

- Ovidius’ *Metamorphosen* – Een wereld vol veranderingen
- De Wrok van Achilleus – Helden-dom in de *Ilias* van Homerus
- Odysseus – De terugkeer van de held in de *Odyssee* van Homerus
- Xerxes – Een koning die zijn grenzen niet kende (Herodotus)
- Catilina – Een Romeinse desperado (Sallustius)
- Plato – Een weg naar het geluk

In 2001 is voor Grieks Herodotus de gethematiseerde auteur. Het begin van diens syllabus ziet er zo uit:

Syllabus CE Grieks 2001

- Kernauteur: Herodotus
- Genre: historisch proza

- Subtitel: Politieke praktijk(en)
- Thematiek: Staatsvormen in het licht van Herodotus’ geschiedschrijving

Op het ogenblik lijken we het einde van de politieke ideologieën te beleven. In deze politieke constellatie is het interessant te kijken naar de manier waarop in het antieke Griekenland tegen het politieke bedrijf werd aangekeken. Het pensum beoogt een kennismaking met in het (vroeg-)klassieke Griekenland voorkomende staatsvormen (vooral alleenheerschappij en democratie). Wat zijn de positieve en negatieve kanten van deze staatsvormen, hoe verhouden theorie en praktijk van de politiek zich tot elkaar? De centrale tekst is de *Historiën* van Herodotus. Dit geschiedwerk biedt een rijke illustratie van al deze staatsvormen, inclusief de Oosterse varianten van alleenheerschappij, gezien door de bril van een vijfde-eeuwse Griekse intellectueel. In dit geval is de thematiek tamelijk cognitief. Als de rol van de vrouwen in Sophocles’ *Antigone* het thema is, valt er literair natuurlijk veel meer te beleven. Ook de betekenis van het thema voor de Europese cultuur is nadrukkelijk onderdeel van het examen. Zo bevatten de eindexamenboeken die het thema uitwerken, afbeeldingen van Antigone en literaire verwerkingen. Kijkt u maar eens bij uw collega-classicus in de kast. In de loop van de jaren is een hele reeks prachtige eindexamenboeken geproduceerd, die het nieuwe gezicht van het vak tonen. ‘Wat is Latijn een leuk vak geworden, zeg,’ voegde mij onlangs een collega in het trappenhuis van onze universitaire wolkenkrabber toe. Hij had eens in het examenboek van zijn dochter gekeken...

Caesar als het einde?
Aan Herodotus met zijn goede ver-

halen is zelfs met vrij intellectuele thematiek veel eer te behalen. Maar hoe moet het met Caesar? Hij is tot mijn niet geringe ontzetting de kernauteur Latijn voor dat jaar 2001, waarin de voorhoede van de gerenoveerde Tweede Fase en de massa van de oude bovenbouw gelijktijdig examen afleggen. Wat wil men in Jupiters naam met Caesar? Kijken we naar de tekst van de

- Syllabus CE Latijn 2001*
- Kernauteur: Caesar
 - Genre: historisch proza
 - Subtitel: Verslaggever of propagandist? – Caesar, *Commentarii de bello Gallico*
 - Thematiek: Hoe manipuleert Caesar de lezer?

Zoals ik in het begin heb laten uitkomen, ben ik mordicus tegen het gebruik van Caesar als beginauteur. Maar is hij het waard de climax van een klassieke vorming zijn? Het probleem kwam dicht bij mijn bed toen een uitgever mij vroeg mee te doen aan de uitwerking van het thema in een eindexamenboek. Ik heb er letterlijk wakker van gelegen. Wat betreurde ik het geen ‘nee’ te kunnen zeggen. In dit opzicht ben ik net als die corrupte Amerikaanse president die zei blij te zijn geen meisje te zijn, anders was hij constant zwanger, want hij kon geen ‘nee’ zeggen. Nu ja, we moesten er maar het beste van proberen te maken. Steeds had ik de leerling voor ogen voor wie Caesar waarschijnlijk het laatste stuk authenticiteit Latijn is dat hij leest. Hij moest er een goede herinnering aan overhouden. Simpel ‘opleuken’, bijvoorbeeld met plaatjes uit *Asterix*, was niet genoeg. Ten slotte menen we een vorm te hebben gevonden die zowel recht doet aan de syllabus als de gymnasiast tot een standpuntbepaling uitdaagt. Het

resultaat van ons zwoegen hebben we onlangs met een zucht van verlichting naar de uitgever gestuurd, het definitieve manuscript van:

Hij Caesar
De rapporten over de Gallische Oorlog als politiek verhaal

In de folder van de uitgever hebben we onze nobele bedoelingen als volgt uiteengezet:

“Lezen jullie Caesar nog in de zesde? Wij deden dat al in de derde klas.” Zo zullen oud-gymnasiasten reageren als ze merken dat Caesar het onderwerp van jullie eindexamen is. Zo begint het tekstboek dat de examenstof voor het Centrale Examen Latijn 2001 uitwerkt. *Hij Caesar* laat de leerlingen beleven dat de *Commentarii de bello Gallico* juist als eindlectuur de moeite waard zijn. In de begeleidende teksten en in de opdrachten ontdekken zij telkens weer hoe geraffineerd Caesar de rollen van actor en de auctor combineert.’

Strateeg met woorden
In de titel en ook in het boek vermijden we het woord ‘propagandist’, dat de syllabus hanteert. De term wekt misplaatste associaties met Goebbels en communistische agitprop. Bij Caesar gaat het om een uiterst slimme zelfrepresentatie. Hij objectiveert zichzelf, bijvoorbeeld doordat hij over zichzelf in de derde persoon schrijft. Als ‘Hij Caesar’ duikt hij na een paar bladzijden in *De Bello Gallico* op, nadat hij verteld heeft dat de Helvetiërs aanstalten maakten Zwitserland te verlaten en Gallië door te trekken:

‘Toen Caesar bericht kreeg dat ze via onze Provincie een tocht gingen ondernemen, vertrok hij in allerijl uit Rome. In zo lang mogelijke etappes rukte hij op naar Gallië en kwam hij aan bij

Genève. Hij gaf de hele provincie orders om zoveel mogelijk soldaten te leveren (in totaal was er in Gallië slechts één legioen) en hij liet de brug bij Genève afbreken. (*De Bello Gallico* 1.7)'

Voor Caesar zelf opduikt, heeft hij de geografie van het oorlogsterrein geschilderd, beginnend met de beroemde openingszin *Gallia est omnis divisa in partes tres...* Na een eerste lectuur van het Latijn wordt aan de leerlingen gevraagd de geopolitieke teneur van de tekst te analyseren. 'Caesar overziet het krijgstoneel Gallië. Caesar wekt bij de lezer meteen vertrouwen in zijn strategische capaciteit. Hij heeft kijk op de verhoudingen in Gallië.' Deze globale aanduiding van de analyseopdracht wordt in het Hulpboek uitgewerkt door middel van vijfde vragen. Volgens dit patroon is het examenboek opgezet: na een korte plaatsbepaling van een tekstgedeelte volgt een analyseopdracht en soms nog een commentaar. Zo wordt de eind-examenkandidaat tot een kritische houding tegenover het objectief ogende verhaal van Caesar gebracht. Voortdurend wordt benadrukt hoezeer Caesar zichzelf tot middelpunt maakt. Niet voor niets beginnen de opdrachten en de hoofdstuktitels doorgaans met 'Caesar': Caesar en Gallië (hoofdstuk 1), De Helvetiërs geven Caesar de kans (2), Caesar bedwingt de kustvolken (3), Caesars genie: de Rijnbrug (4), Caesar rules the waves: Britannia (5), Caesar wil alleen Galliërs en geen Germanen (6), Caesar maakt er een einde aan (7).

Caesars zuivere taal en beperkte vocabulaire van 1300 woorden – eigenschappen die hem in de ogen van de oude schoolmeesters zo geschikt maakten als beginlectuur – zijn welbewuste middelen om een breed

publiek te bereiken. Waarschijnlijk werden de rapporten (*commentarii*) van zijn krijgsverrichtingen die hij jaarlijks naar Rome stuurde, op pleinen en in theaters van Italië voorgelezen. Daarom mocht Caesar zich niet al te opzichtig bewieroken. Om dezelfde reden spreekt hij over zichzelf in de derde persoon. Caesars stijlmiddelen zijn bewust bescheiden, bijvoorbeeld alliteratie. In de rubriek 'Caesar, strateeg met woorden' wordt het taalgebruik vanuit zijn politieke doeleinden verklaard.

De twee laatste hoofdstukken hebben een ander karakter. In 'Wie was Caesar?' worden de eindexaminandi uitgenodigd zelf hun standpunt te bepalen aan de hand van antieke biografische teksten en moderne uitspraken over de figuur Caesar. Daarbij zijn zeer lovende als:

'Van een geweldige scheppingskracht en toch tegelijkertijd begiftigd met een buitengewoon verstand; geen jongeling meer en toch geen grijsaard; het hoogste willend en het hoogste volbrengend; vervuld van republikeinse idealen en tegelijkertijd geboren koning; een Romein in het diepst van zijn wezen en toch geroepen om de Romeinse en de Helleense ontwikkeling zowel in zichzelf als naar buiten te verzoenen en te verbinden, is Caesar de volledige en volmaakte mens. (Theodor Mommsen [1817-1903, 1902 Nobelprijs voor literatuur] op het einde van zijn *Römische Geschichte*.)'

Om niet de indruk te wekken dat verheerlijking van Caesar typisch Duits is, wordt ook een landgenoot aangehaald, de voormalige hoogleraar Oude Geschiedenis in Utrecht:

'En dan te denken, dat er moderne dictatoren zijn, die Caesar als hun

voorbeeld beschouwen: zij zijn een hoop afzichtelijke wurmen bij deze reus. [...] Het is zeer wel denkbaar, dat, als ik in Caesars tijd had geleefd, ik één van zijn moordenaars zou zijn geworden, ondanks alles wat ik hiervóór geschreven heb om hem te geven wat hem toekomt. (J.H. Thiel, *Caesar*, 1976.)'

De besprekingen van de Caesarvertaling van Vincent Hunink, een van de auteurs van *Hij Caesar*, leverden een aantal pittige uitspraken op, zoals in Paul Claes' 'Requisitoir tegen Caesar' (in *De Standaard*, 4 september 1999):

'Caesar heeft honderdduizenden eigen en vreemde mensenlevens opgeofferd voor zijn eigen ambitie. [...] De verovering van Gallië is een morele, economische en ecologische catastrofe zonder weerga in de geschiedenis. Het cliché dat de geschiedenis door de overwinnaars wordt geschreven, is bij Caesar letterlijk waar. Zijn *Commentarii de bello Gallico* (*Verslagen over de veldtocht in Gallië*) zijn nagenoeg het enige document van deze campagne. Ondanks hun schijnbare objectiviteit zijn ze een uitgekiend staaltje van geschiedvervalsing. [...] Overgens ben ik van mening dat dit stuk barre oorlogspropaganda niet thuishoort in het curriculum vitae van onze Latijnse afdeling. De verhaalde gebeurtenissen herinneren me te veel aan wat we dagelijks op ons tv-scherm kunnen zien en Caesars droge stijl tilt ze niet op een hoger niveau. Dat onze grammatica's grotendeels gebaseerd zijn op dit specimen van klassiek proza, lijkt me een zwak argument. Dat het boek over de oudste geschiedenis van onze gewesten handelt, zou een geldig argument zijn als het verhaal niet werd verteld door de onbewogen stem van een massamoordenaar.'

Genoeg meningsverschil dus om de leerlingen een eigen positie te laten kiezen.

Caesar als mediadeskundige

Ten slotte maken we Caesar tot een collega van Schwarzkopf. We verwijzen naar de technieken gebruikt bij de

Golfoorlog, de crisis om Kosovo en Tsjetsjenië – het is niet te hopen, maar didactisch wel wenselijk is het dat zich tussen nu en voorjaar 2001 weer een nieuwe media-oorlog voordoet. De wijze waarop Caesar het medium van het proza gebruikt, is niet wezenlijk anders dan de wijze waarop moderne

pr-jongens (video)beelden manipuleren. De leerlingen mogen van Caesar alles vinden – mits goed beargumenteed – als ze in het schurkachtige genie of de geniale schurk maar de strateeg met woorden herkennen, want dat was Hij Caesar. ■

Caesars lauwerkrans (collage Sacha Odenhoven)